

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ

В. Ф. САВЧЕНКО, доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України
Чернігівський національний технологічний університет
E-mail: globeco@nubip.edu.ua

Анотація. Проаналізовано світовий та вітчизняний досвід розвитку регіонального туризму в сучасних умовах. Зроблено висновок щодо важливості галузі як складового елемента механізму функціонування національної економіки та необхідності нових підходів при формуванні регіональних ринків туристичних послуг для підвищення ефективності їх функціонування. Розкрито роль регіональних програм розвитку туризму як ключового фактора регіональної туристичної політики. Визначено можливості Чернігівської області щодо перспектив розвитку туризму та надано пропозиції.

Ключові слова: регіональний туризм, туристичний комплекс, галузь, місцеве самоврядування, рекреація, економіка, туристичний продукт

Актуальність. Регіоналізація як невід'ємна складова сучасного глобалізованого світу набуває дедалі більшого значення і є предметом підвищеної уваги державних структур, науковців і суспільства у цілому. Серед складових цього явища особлива роль належить регіональному туризму, що враховує своєрідність окремих територій та наявність синергетичного ефекту у їх сполученні. При цьому у країнах світу накопичено значний досвід, який доцільно вивчити й адаптувати до українських реалій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку регіонального туризму, використання ресурсів території, їх впливу на соціально-економічну систему регіонів і України у цілому досліджені в працях О. В. Білоуценка, О. В. Борисової, С. В. Глоби, О. Ю. Гусякової, С. В. Захарченка, Н. Є. Кудли, Н. Д. Свірідової, О. О. Самка та інших. Комплексному дослідженню механізму інтеграції туристичної політики у регіональну стратегію реформування, розвитку регіональної сфери туризму в умовах самодостатнього економічного простору, структурної перебудови та економічного зростання приділено мало уваги.

Мета дослідження – вивчення проблем та надання пропозицій щодо розвитку регіонального туризму в Україні.

Матеріали і методи дослідження. У процесі вирішення поставленої мети використовували загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень: абстрактно-логічний (вивчення сутності та взаємозв'язку положень економічної теорії для визначення особливостей розвитку туризму в Україні та її регіонах, теоретичні узагальнення і формулювання висновків); монографічний (при опрацюванні наукових праць, статистичних збірників, розробці теоретичних положень щодо туризму в регіонах України).

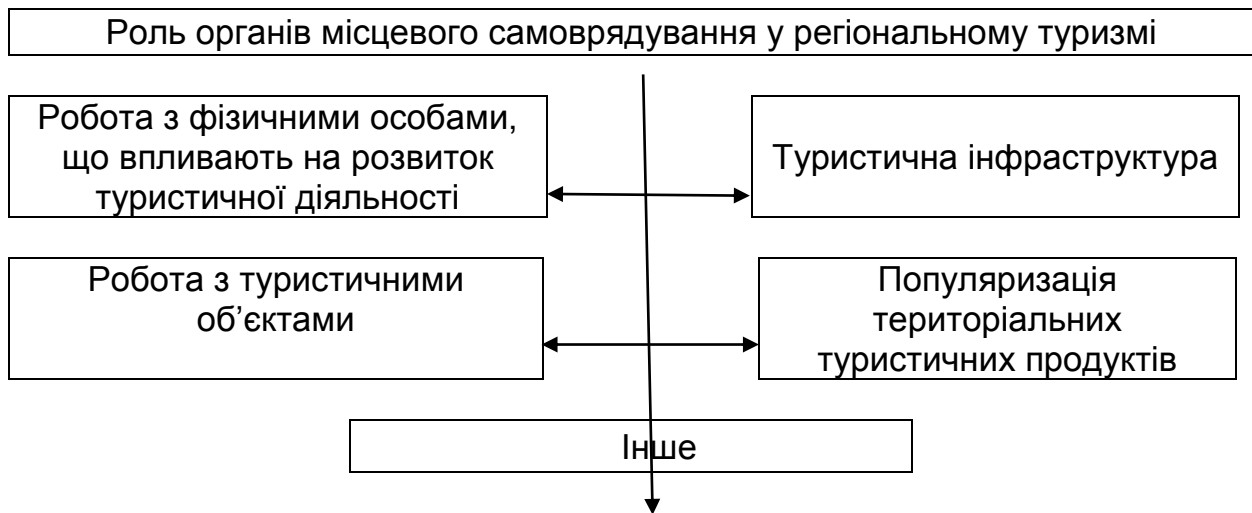
Результати дослідження та їх обговорення. Розвиток туристичного комплексу як складової регіональної економіки України є важливим і доцільним. В економічних умовах, що характеризуються конкурентною боротьбою, структурною перебудовою галузей економіки, туризм як сфера господарської діяльності має суттєве значення. З розвитком туризму посилюються зв'язки між ним та рештою галузей регіону. Територія виступає ресурсною основою для ефективного функціонування і розвитку туристичної сфери. Водночас туризм, разом з іншими галузями, здатний забезпечити передумови для економічного підйому. Проте, згідно з існуючими вітчизняними підходами, туризм не розглядається як цілісна система, що призводить до нестійкості його розвитку. Актуальним є питання щодо надання відповідних повноважень органам місцевого самоврядування відносно розвитку сфери туризму. Це сприятиме оздоровленню регіональної економіки, соціальному захисту населення і покращенню ситуації в країні у цілому.

Україна може запропонувати значну кількість територій для відпочинку та оздоровлення: сприятливі кліматичні і природні умови; історичні та архітектурні пам'ятки; потужні рекреаційні ресурси; можливості для розвитку «зеленого», індустріального та інших видів туризму. У даних умовах необхідні нові підходи щодо формування організаційно-економічного механізму розвитку регіональних ринків туристичних послуг для підвищення ефективності їх у складній системі взаємозв'язків національної економіки [1, с. 77–79].

Останнім часом розвиток туризму диференціюється у межах регіонів та місцевостей. Туризм є одним із важливих напрямів спеціалізації регіональної економіки. Виникають нові види послуг, такі як харчування, розміщення, транспорт, об'єкти відпочинку й розваг. Спостерігається розвиток інвестиційної діяльності, з'являються робочі місця, збільшуються надходження до місцевих бюджетів. На регіональному рівні для ефективного управління туристичною індустрією потрібне співробітництво між органами територіального самоврядування на всіх рівнях, регіональними туристичними організаціями, організаціями туристичної сфери та місцевим самоврядуванням, туристичними підприємствами.

Визначальну роль у реалізації туристичної функції мають органи місцевого самоврядування, від чіткої активності залежать: надання туристичної інформації; охорона правопорядку; співпраця інфраструктури туризму з іншими суб'єктами господарювання; розвиток комунального господарства; паспортизація маршрутів і туристичних об'єктів.

Сфери активності органів місцевого самоврядування у формуванні туристичної пропозиції, які свідчать про їх важливу роль у розвитку туризму, схематично зображені на рисунку. Важливою складовою діяльності органів місцевого самоврядування у сфері туристичної політики є популяризація конкретної території і туристичних продуктів. Ефективність заходів полягає у такому: точність і достовірність інформації; комплексність матеріалів; координація; видавнича справа; участь у виставках.

Сфери активності органів місцевого самоврядування у туризмі [2, с. 44]

Діяльність органів місцевого самоврядування є визначальною при створенні регіональних туристичних продуктів, що поєднують у собі надання послуг окремими суб'єктами туристичної пропозиції, а також нетуристичними організаціями у місці перебування. При цьому дослідження діяльності держави у даному напрямі показало, що не всі роботи виконуються на регіональному та місцевому рівнях, а відбуваються одночасно як з урахуванням загальнодержавних завдань, так і місцевих дій [2, с. 45–48]. Але відсутність у суб'єктів регіонального управління владних засобів ставить їх в нерівні умови із загальнодержавним управлінням при реалізації регіональних інтересів. Це потребує посилення можливостей регіональної влади через отримання власності та законодавче забезпечення компетенції суб'єктів управління щодо права прийняття рішень для захисту інтересів жителів регіону.

Легітимність регіональної влади багато в чому визначається: фінансово-економічними повноваженнями; ресурсами; можливостями реалізації регіональних інтересів через стимулювання розвитку підприємництва. Ресурси регіонального управління – це багаторівнева система, елементи якої використовуються як засіб досягнення цілей відповідно з повноваженнями щодо розпорядження конкретними видами ресурсів. У сучасних умовах довготермінове економічне зростання стає функцією чинників, що забезпечують стимули до інноваційної діяльності більшості суб'єктів господарювання сфери туризму [3, с. 128–131]. Наявність необхідних ресурсів для розвитку туризму повинна доповнюватися механізмом поєднання елементів системи, яка представляє собою сукупний туристичний потенціал, що дасть змогу використати можливості туристичної сфери.

Організаційно-економічний механізм реалізації туристичного потенціалу регіону може ефективно спрацювати тільки при взаємодії його основних елементів, а саме: суб'єктів, об'єктів, інструментів, методів та форм реалізації. При цьому: суб'єкти – населення регіону, підприємства, посередники, державні органи влади, громадські організації, жителі іноземних держав; об'єкт – туристичний потенціал (інвестиційна, історико-культурна, інфраструктурна, інтелектуальна та інформаційна складові); форми реалізації – кількісне зростання та якісні перетворення його компонент; інструменти – бізнес-угоди, правове забезпечення, контролінг, реклама, страхування, ліцензування;

методи – прямі (безпосередньо впливають на функціонування) і непрямі, що регламентують поведінку суб'єктів туристичного ринку опосередковано через створення економічного середовища у зазначеному напрямі. Взаємодія всіх елементів організаційно-економічного механізму сприятиме досягненню результатів на основі формування відповідних напрямів регіональної політики та їх реалізації у сфері розвитку туризму [4, с. 20–24].

Сучасні умови функціонування регіональних соціально-економічних систем включають у себе реалізацію конкурентних переваг. Необхідна розробка регіональної політики сприяння розвитку економічно ефективних і соціально орієнтованих галузей та їх складових, до яких належить і рекреація. Рекреаційна діяльність проводиться в межах рекреаційної системи регіону. Формування рекреаційної системи регіону здійснюється на основі таких основних принципів: системності, узгодженості, взаємодоповнення, збалансованості, альтернативності, комплексності [5, с. 147–149].

Важливими інструментами підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі регіону є такі: державна підтримка інноваційних видів діяльності через пільгові кредитування та оподаткування; субсидування; державне замовлення; пряме інвестування; митне регулювання; формування інституційної інфраструктури; територіальний маркетинг; регулювання зовнішньоекономічної діяльності; валютне регулювання [6, с. 37]. Розглянемо показники конкурентоспроможності туристичних підприємств. Їх індикаторами оцінки є: частка підприємств на регіональному, внутрішньому і світовому ринках туристичних послуг; рівень рентабельності; фінансова стійкість; якість туристичних продуктів; кваліфікація персоналу; імідж; наявність надійних партнерів та клієнтів; ефективність системи управління. Як правило, конкурентоспроможним вважають підприємство, що протягом тривалого часу забезпечує прибутковість в умовах сучасної змішаної економіки. Для збереження конкурентоспроможності туристичних послуг підприємствам необхідно досягти світового рівня обслуговування. Враховуючи зростання потреби населення у відпочинку, від підприємств, що надають туристичні послуги, споживачі вимагають широкого асортименту та необхідної якості.

Знаючи сильні і слабкі сторони послуг конкурентів, можна реально оцінити їх потенціал, цілі, теперішню і перспективну стратегії. Це дасть змогу підприємствам регіону зміцнювати власні конкурентні переваги [7, с. 42–43].

Регіональний туризм розвивається, зростає кількість доступних дестинацій: територій, що приваблюють і є місцями локалізації туристичної діяльності, потоків туристів та їх витрат; місць концентрації туристичних пам'яток; засобів проживання, харчування, розваг та інших послуг. Водночас, при цьому зазвичай знижується індивідуальність окремих місць відпочинку, зростає конкуренція між туристичними центрами. Тому регіон, який має за мету розвиток туризму, повинен активно займатися саморекламою, створювати оригінальний туристичний продукт, а також формувати позитивний імідж, що дасть можливість виділитися у протистоянні з конкурентами [8, с. 54].

Туристична регіональна інноваційна політика в основному похідна від загальної політики держави. Разом з тим, необхідно виокремити окремі специфічні фактори, що визначально впливають на її формування: природні умови; транспортна індустрія; рівень туристичного законодавства; економічна

база (стабільні валютно-фінансові та зовнішньоекономічні відносини, рівень життя людей і їх купівельна спроможність); соціальна база (умови життя).

Державне регулювання розвитку інноваційної туристичної галузі є визначальною складовою механізму реалізації політики держави щодо регіонального туризму. Державна туристична політика реалізується на всій території України. Місцевими органами влади встановлюються регіональні цілі завдання, що досягаються в межах закріплених за ними територій [9, с. 84–87].

Одним із інструментів впровадження регіональної туристичної політики є регіональні програми розвитку туризму. Визначення та правильна постановка завдань у програмах, які вважаються стратегічними документами на рівні регіону, має значно підвищити ефективність управлінських рішень за рахунок комплексного відображення регіональних особливостей туристичної галузі та пов'язаних з нею видів економічної діяльності. Процес розробки програм, як і будь-які процеси планування чи програмування, складається з процедур та методів конкретизації проблеми, оцінювання та визначення способів вирішення. Результати реалізації програми повинні проявлятися у кількох спрямуваннях, зокрема соціальному, економічному й екологічному.

У соціальній сфері відбувається зростання кількісних і якісних показників: задоволення потреб населення у санаторно-курортному лікуванні, відпочинку та туристично-екскурсійному обслуговуванні; пом'якшення проблем зайнятості через створення робочих місць на підприємствах туристичної галузі та обслуговуючих її видів діяльності; збереження й відновлення етнокультурної своєрідності та регіональної культурної спадщини.

Реалізація програми принесе суттєву економічну та екологічну вигоду для області. Вона допоможе об'єднати зусилля державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, профспілкових організацій, підприємців, політиків, туристичних підприємств та їх асоціацій, молодіжних організацій, установ науки і освіти, релігійних центрів, засобів масової інформації для вирішення проблем, які не дають змоги повною мірою реалізувати значний туристичний потенціал як один із вагомих факторів соціально-економічного розвитку регіону [10, с. 155–157].

Для стимулювання ринку туристичних послуг важливо використати світовий досвід щодо застосування методів державної та регіональної підтримки, серед яких: продаж (надання в оренду) на пільгових умовах ресурсної бази, об'єктів інфраструктури; державно-приватне партнерство у сфері туризму (спільна власність та управління, маркетинг); надання дешевих кредитів; субсидії чи гарантії для інвестування іноземними компаніями і фондами; податкові пільги та канікули; зменшення митних ставок; участь у проектах ЄС TACIS щодо підтримки «зеленого» туризму; інформаційна підтримка; створення позитивного іміджу та прогнозування привабливих видів туризму [11, с. 38].

Феномен індустріального туризму недостатньо висвітлений в українській науковій літературі. Він частіше ототожнюється з поняттям «діловий туризм», який означає поїздки зі службовою метою. Проте зарубіжні автори в основному розглядають поняття індустріального туризму набагато ширше, водночас, пов'язуючи його з тим же діловим, а також сільським, культурним та пізнавальним туризмом. Одним із різновидів індустріальних турів є поїздки для потенційних молодих спеціалістів, які вивчають продукцію підприємств та сам

процес виробництва. Індустріальний туризм, як важливе соціально-економічне явище, перебуває у прямій залежності від економічного стану та загальної стратегії розвитку регіону і ступеня її виконання. Він здійснює мультиплікативний ефект на розвиток інших галузей господарського комплексу, а саме: торгівлі, транспорту, зв'язку, сільського господарства, побутового обслуговування та інше. Чим більшою буде частка доходу, витрачена в регіоні, тим вищий отримаємо ефект мультиплікатора.

Відвідування підприємств індустрії може викликати у молодих людей інтерес до техніки та промислової історії свого регіону. Слід відзначити також суспільне і гуманітарне значення індустріального туризму. Попит на нього підвищується, коли необхідно змінити уявлення про регіон. Ключову роль у цьому відіграють місцеві жителі, працівники (теперішні або колишні) підприємств. Завдяки індустріальному туризму можна посилити бренд території або виправити помилкову думку про неї [12, с. 31–32].

Останнім часом активно розвиваються небезпечні, нетрадиційні, екстремальні види туризму, одним з яких є військовий туризм. Національно-патріотичне виховання в Україні нині стало дуже актуальним і важлива роль у цьому процесі відводиться ресурсам військового туризму.

Військовий туризм, що ґрунтується на історичній спадщині та подіях сьогодення, породжує і посилює мотивацію для збройного захисту Батьківщини. Знаннями воєнного минулого в конкретному регіоні виховуються патріотизм та національна самосвідомість. Військово-історичний туризм також покликаний створювати підґрунтя для осмислення сутності сучасних військових подій і конфліктів [13, с. 56–57]. На останок розглянемо можливості щодо розвитку туризму в конкретному Чернігівському регіоні. Матеріал з цього питання було опубліковано автором у 2007 р. в монографії «Стратегічні напрямки економічного розвитку Чернігівської області на сучасному етапі». Незважаючи на минулий 10-річний термін, на нашу думку, з різних причин, він не втратив актуальності. Публікуємо його з деякими правками та скороченнями. «Область має значні можливості для розвитку індустрії туризму і рекреації, у першу чергу, завдяки потужному природному, рекреаційному і архітектурно-історичному потенціалу. До природних ресурсів Чернігівської області належать: лісові масиви, багаті на мисливських звірів, птахів, гриби та ягоди; річки і озера, придатні як для пляжного відпочинку, так і для рибальства та водного туризму; кліматотерапевтичні і бальнеологічні ресурси, серед яких слід виокремити запаси мінеральних вод, лікувальних грязей та бішофіту, що дають змогу ефективно лікувати серцево-судинні захворювання, хвороби органів дихання та опорно-рухового апарату.

Серед культурно-історичних ресурсів вирізняються: архітектурні пам'ятники (архітектурні ансамблі Чернігова, Новгород-Сіверського, Ніжина датуються IX–XIX ст.), історико-культурні заповідники і парково-палацові комплекси (Качанівка, Сокиринці, «Гетьманська столиця» у Батурині тощо); музеї та місця, пов'язані з життєдіяльністю відомих людей (письменників Миколи Гоголя, Михайла Коцюбинського, Пантелеймона Куліша, кінорежисера Олександра Довженка, художника Івана Ге, мореплавця Юрія Лисянського, актриси Марії Заньковецької і багатьох інших визначних діячів історії та культури); археологічні пам'ятки (світове значення має палеологічна

Мезинська стоянка поблизу села Мезин у Коропському районі, яка відкриває важливі сторінки передісторії життя людей на території сучасної Європи).

Цілком реальним є створення на Чернігівщині двох туристичних кластерів з єдиною управлінською структурою, які охоплюватимуть, відповідно, південні та північні райони області і будуть підпорядковані спільній меті – активізувати розвиток туризму в регіоні, що збігається з прагненням обласних органів влади і громадськості оживити рекреаційну діяльність та створити позитивний туристичний імідж Чернігівщини як для внутрішнього, так і для зовнішнього споживача. Кожного туриста, крім отримання прямих туристичних послуг, цікавлять ще й побутові умови. Специфіка якості туристичного продукту полягає, перш за все, у його комплексності: готелі, харчування, транспорт, музеї та архітектурні пам'ятки, а також розваги. Тому туристичний кластер має координувати роботу підприємств готельного господарства, харчової промисловості, транспортного, розважального та побутового обслуговування, таких як пральні, хімчистки, перукарні тощо.

Суттєвою перешкодою для повноцінного розвитку туристичної індустрії в області є слабкість і недосконалість матеріально-технічної бази, починаючи станом транспортних засобів та доріг і закінчуючи не зовсім належним рівнем готельного комфорту. Крім того, необхідно налагодити видавництво рекламної інформаційної продукції, проведення різноманітних масових заходів, туристичних акцій тощо. Туристи віддають перевагу тим місцям, про які мають достатньо інформації і знають чого від них очікувати. Залучення туристів, у першу чергу іноземних, дасть змогу на повну потужність запрацювати курортно-рекреаційним підприємствам, готельному господарству, ресторанному бізнесу. Зросте попит на продукцію харчової промисловості та підприємств, що виробляють різноманітні національні сувеніри.

Чернігівщина могла б стати регіоном розвитку сільського або «зеленого» туризму, який набув популярності в Європі. «Зелений» туризм базується на використанні як існуючого, так і спеціально створеного сільського житлового фонду та природних або природно-антропогенних рекреаційних угідь. Наявність значної кількості незадіяного житла у невеликих селах області, викликана демографічною ситуацією в сільській місцевості і відтоком населення, а також близькість високоурбанізованого столичного регіону можна вважати стимулюючими чинниками розвитку цього виду туристичної діяльності.

З екологічної точки зору, сільський туризм доцільно розвивати у межах південних районів області, більшість з яких належить до достатньо незабруднених територій. Сільський туризм пропонує не лише відпочинок. За власним бажанням споживачі цих послуг, навіть не маючи відповідних навичок, можуть взяти участь у сільськогосподарських роботах: доглядати за худобою, допомогати збирати урожай тощо. Така форма організації дасть змогу потенційному споживачеві частково, а то й повністю, відшкодувати витрати на придбання туристичної путівки» [14, с. 99–100]. Чернігівський регіон – типова й водночас унікальна складова України в частині туристичних і рекреаційних ресурсів. Активізація туристичної діяльності на території області буде сприяти як її розвитку, так і відродженню нашої держави у цілому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Туризм як складова регіональної економіки є важливим елементом механізму її функціонування.

Проте, згідно з діючими вітчизняними напрацюваннями, він не розглядається як цілісна важлива система, що призводить до нестабільності й нестійкості його розвитку. Необхідні нові підходи щодо розвитку регіональних ринків туристичних послуг для підвищення ефективності їх функціонування.

Організаційно-економічний механізм реалізації туристичного потенціалу регіону ефективно спрацює тільки у випадку взаємодії його основних елементів, а саме: суб'єктів, об'єктів, інструментів, методів та форм реалізації. Взаємозв'язок всіх елементів сприятиме реалізації результатів на основі формування відповідних напрямів регіональної політики та їх діяльності у сфері розвитку туризму. Одним із факторів регіональної туристичної політики є регіональні програми розвитку туризму. Процес їх розробки складається з процедур та методів конкретизації проблеми, оцінювання й визначення способів вирішення. Представницькі органи влади та державні адміністрації у межах своїх повноважень регулюють хід виконання конкретних заходів програм на місцях. Результати реалізації мають проявлятися у соціальному, економічному та екологічному спрямуваннях.

На регіональному рівні досліджувана Чернігівська область має значні можливості для розвитку індустрії туризму і рекреації: потужний природний, рекреаційний та архітектурно-історичний потенціал. Суттєвими перешкодами для повноцінного функціонування туристичної галузі є слабкість і недосконалість матеріально-технічної бази, низький життєвий рівень населення та його купівельна спроможність. Подолання цих перешкод надасть реальну можливість для розвитку туристичної складової господарського комплексу області.

Список використаних джерел

1. Білоущенко О. В. Місце і роль туристичного комплексу в структурі регіональної економіки // Економіка та держава. – 2014. – № 9. – С. 77–79.
2. Кудла Н. Є. Формування туристичної політики на регіональному та місцевому рівнях / Н. Є. Кудла // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 43–48.
3. Нездоймінов С. Г. Інституційні чинники соціально-економічного зростання регіональної сфери туризму / С. Г. Нездоймінов, О. С. Пеклун // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 16. – С. 127–131.
4. Самко О. О. Організаційно-економічний механізм реалізації туристичного потенціалу регіону / О. О. Самко // Інвестиції: практика та досвід. – № 6. – С. 20–24.
5. Черчик Л. М. Сутність і складові механізму забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону / Л. М. Черчик, О. В. Мостинець // Регіональна економіка. – 2014. – № 4. – С. 147–154.
6. Захарченко С. В. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності регіонів / С. В. Захарченко // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2015. – Вип. № 2 (27). – С. 37–39.
7. Макушок О. В. Дослідження конкурентоздатності туристичних послуг підприємств регіону / О. В. Макушок, Ю. П. Мазур // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2012. – № 2. – С. 40–43.

8. Короленко Н. В. Логістичний аспект управління туристичними підприємствами: формування позитивного іміджу регіону / Н. В. Короленко // *Агросвіт*. – 2013. – № 23. – С. 54–59.
9. Глоба С. В. Інноваційна складова моделі регулювання туристичної діяльності на регіональному рівні / С. В. Глоба, В. В. Левченко // *Економіка і регіон*. – 2012. – № 2. – С. 84–87.
10. Гусякова О. Ю. Розробка регіональних цільових програм розвитку туристичної індустрії / О. Ю. Гусякова // *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. – 2012. – № 2. – С. 155–158.
11. Ілляшенко С. М. «Зелений» туризм як один із напрямів сталого розвитку регіонів / С. М. Ілляшенко, Н. С. Ілляшенко, В. О. Щербаченко // *Економіка України*. – 2013. – № 8. – С. 33–39.
12. Свірідова Н. Д. Роль та значення індустріального туризму в соціально-економічному розвитку регіону / Н. Д. Свірідова // *Економічний часопис ХХІ*. – 2010. – № 9–10. – С. 30–32.
13. Борисова О. В. Перспективи розвитку військового туризму. Регіональний аспект / О. В. Борисова // *Економіка та держава*. – 2016. – № 1. – С. 56–59.
14. Савченко В. Ф. Стратегічні напрямки економічного розвитку Чернігівської області на сучасному етапі: монографія / В. Ф. Савченко // *Чернігівські береги*, 2007. – 378 с.

References

1. Beloushchenko, O. V. (2014). Mistse i rol turystychnoho kompleksu v strukturі rehionalnoyi ekonomiky [The place and role of the tourist complex in the structure of the regional economy]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the State*, 9, 77–79 (in Ukrainian).
2. Kudla, N. E. (2012). Formuvannya turystychnoyi polityky na rehionalnomu ta mistsevomu rivnyakh [Formation of tourism policy at the regional and local levels]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 3, 43–48 (in Ukrainian).
3. Nezademinov, S. G. (2013). Instytutsiyni chynnyky sotsialno-ekonomichnoho zrostannya rehionalnoyi sfery turyzmu [Institutional factors of socio-economic growth of the regional tourism sphere]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 16, 127–131 (in Ukrainian).
4. Samko, O. O. (2013). Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm realizatsiyi turystychnoho potentsialu rehionu [Organizational-economic mechanism of realization of tourist potential of the region]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 6, 20–24 (in Ukrainian).
5. Cherchik, L. M. (2014). Sutnist i skladovi mekhanizmu zabezpechennya konkurentospromozhnosti rekreatsionoyi systemy rehionu [The essence and components of the mechanism of ensuring the competitiveness of the recreational system of the region]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 4, 147–154 (in Ukrainian).
6. Zakharchenko, S. V. (2015). Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm pidvyshchennya konkurentospromozhnosti rehioniv [Organizational and economic mechanism for increasing the competitiveness of the regions]. *Visnyk Kyyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohiy – Bulletin of the Kiev Institute of Business and Technologies*, 2, 37–39 (in Ukrainian).

7. Makukush, O. V. (2012). Doslidzhennya konkurentozdatnosti turystychnykh posluh pidpryyemstv rehionu [Investigation of competitiveness of tourist services of enterprises of the region]. *Visnyk Kyyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohiy – Bulletin of the Kiev Institute of Business and Technologies*, 2, 40–43 (in Ukrainian).
8. Korolenko, N. V. (2013). Lohistychnyy aspekt upravlinnya turystychnymy pidpryyemstvamy: formuvannya pozytyvnoho imidzhu rehionu [Logistic aspect of management of tourist enterprises: formation of positive image of the region]. *Ahrosvit – Agrarian World*, 23, 54–59 (in Ukrainian).
9. Globa, S. V. (2012). Innovatsiyna skladova modeli rehulyuvannya turystychnoyi diyalnosti na rehionalnomu rivni [Innovative component of the regulation of tourism activity at the regional level]. *Ekonomika i rehion – Economy and Region*, 2, 84–87 (in Ukrainian).
10. Guslyakova, O. Yu. (2012). Rozrobka rehionalnykh tsilovykh prohram rozvytku turystychnoyi industriyi [Development of regional targeted programs for the development of tourism industry]. *Derzhava ta rehiony. Seriya Derzhavne upravlinnya. – State and Regions. Public Administration Series*, 2, 155–158 (in Ukrainian).
11. Illyashenko, S. M. (2013). «Zelenyy» turyzm yak odyn iz napryamiv staloho rozvytku rehioniv ["Green" tourism as one of the directions of sustainable development of regions]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, 8, 33–39 (in Ukrainian).
12. Sviridova, N. D. (2010). Rol ta zachennya industrialnoho turyzmu v sotsialno-ekonomichnomu rozvytku rehionu [The role and importance of industrial tourism in the socio-economic development of the region]. *Ekonomichnyy chasopys XXI – Economic Journal XXI*, 9–10, 30–32 (in Ukrainian).
13. Borisova, O. V. (2016). Perpektyvy rozvytku viyskovoho turyzmu. Rehionalnyy aspekt [Perspectives for the development of military tourism. Regional aspect]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the State*, 1, 56–59 (in Ukrainian).
14. Savchenko, V. F. (2007). *Stratehichni napryamky ekonomichnoho rozvytku Chernihivskoyi oblasti na suchasnomu etapi [Strategic directions of economic development of Chernihiv region at the present stage]*. Chernihiv: KP Publishing house "Chernihivski oberegi", 378 (in Ukrainian).

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В УКРАИНЕ И ЕЁ РЕГИОНАХ

В. Ф. Савченко

Аннотация. Проанализирован мировой и отечественный опыт развития регионального туризма в современных условиях. Сделан вывод относительно большого значения отрасли как составляющего элемента механизма функционирования национальной экономики и необходимости новых подходов при формировании региональных рынков туристических услуг для повышения эффективности их функционирования. Охарактеризована роль региональных программ развития туризма как одного из ключевых факторов региональной туристической политики. Определены возможности исследуемой Черниговской области в части перспектив развития туризма и представлены предложения в этом направлении.

Ключевые слова: региональный туризм, туристический комплекс, отрасль, местное самоуправление, рекреация, экономика, туристический продукт

DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE AND ITS REGIONS

V. Savchenko

Abstract. The world and domestic experience of development of regional tourism in modern conditions is analyzed. Conclusion is made about the importance of the industry as an integral part of the mechanism of functioning of the national economy and the need for new approaches in the formation of regional markets for tourism services to improve their efficiency. The role of regional tourism development programs as one of the key factors of the regional tourism policy is characterized. The possibilities of the explored Chernihiv region in terms of the prospects of tourism development are determined and proposals in this direction are presented.

Keywords: regional tourism, tourist complex, branch, local government, recreation, economy, tourist product

УДК 631.95:332.3(477)

ЕКОЛОГІЧНО РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

О. В. КІРЕЙЦЕВА, кандидат економічних наук, доцент

О. В. ЖИЛІН, аспірант*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. Розглянуто умови екологічно раціонального використання земельних ресурсів у тривимірній системі координат, зокрема складові екологічно раціонального землекористування та основні завдання екологічно раціонального використання земельних ресурсів.

Ключові слова: екологічно раціональне землекористування, екологія, земельні ресурси

Актуальність. Земля – унікальний ресурс, що є незамінним засобом виробництва, обмеженим у просторі, і має унікальні можливості для життя та діяльності будь-якого суспільства. Тому раціональне землекористування є обов'язковою складовою комплексної системи експлуатації та охорони природних ресурсів.

У зв'язку з посиленням процесів інтернаціоналізації, глобалізації та інтеграції аграрних зв'язків, а також з активізацією міжнародної кооперації та транскордонного співробітництва, цінність земельного капіталу зростає. У системі землекористування нашої країни за минулі роки визначилися такі

* Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент О. В. Кірейцева

© О. В. Кірейцева, О. В. Жилін, 2018